

A BANKÁRÜZLET ÉS BANKÜGY

AZ ANGOL BANK ALAPÍTÁSA ELŐTT.

I.

A történelem, mely oly kiváló előszeretettel jegyezte fel az egyes uralkodók hadjáratait, s oly élénk színekkel festi az emlékezetes csatákat, alig-alig emlékezik meg, főképp a régi korban, a népek benső életéről. Vannak mégis adatok elszórva bár, de olykor tetemes számmal, melyekből az ókor szellemi fejlődését meglehetősen hűséggel vázolhatjuk, s az így ábrázolt kép, noha sok helyütt elmosódva és homályosan, mindazáltal megközelítő fogalmát nyújtja a valónak. Tudomány és művészet s az erkölcsi állapotok mindenkor és mindenütt találtak egyes ékesen szóló, éles elméjü tolmácsokat. Nem így azonban az anyagi fejlődés, t. i. azon számtalan viszonyok, melyek az emberek legnagyobb részére nézve észrevétlenül szövődnek át a társadalmi élet minden rétegén, s melyek éppen a népek létezésének alapfeltételeit képezik. E részben a leg-sűrűbb homályban kell tapogatódzunk; s csak a legújabb kornak jutott az a dicsőség, hogy a nemzetgazdaságtan és statisztika segítségével most már oly bámulatosan teljes képét képes adni a művelt nemzetek anyagi állapotának és fejlődésének. Daczára az adatok hiányosságának, hogy ne mondjuk teljes nem létének, kísértünk meg mégis a társadalmi gazdaság azon ágának, melylyel itt tüzetesen foglalkozunk, t. i. bankárüzlet s a bankok keletkezésének és az angol bank alapítása előtti fejlődésének rövid vázlatát adni.

Azon űs állapotall, midőn az emberek szükségleteiket, valabánszor csak másokra szorultak, egyedül a csere-berélés segélyével elégitették ki, nem foglalkozhatunk. Bennünket csak azon kor kezd érdekelni, midőn már általános csereeszközül az ércpénz volt elfogadva. Az első jelenség, melylyel a bankárüzlet terén találkozunk, a pénzváltás volt, kapcsolatban a letéti üzlettel. S valóban az Új-Szövetség már ily pénzváltókról szól, kik a jeruzsálemi templomban ütötték fel padjaikat, s üzletük valószínűleg abból állott, hogy a különféle országokból Jeruzsálembe sereglett kereskedőknek idegen pénzért zsidópénzt adtak, melyet távoztukkor ismét a kívánt pénzzel cseréltek fel. E pénzváltók a náluk megőrzés végett letett összegektől kamatot is fizettek, a miből majdnem teljes bizonyossággal következtethetjük, hogy azon összegeket kamatra kölcsön is adták. A szentírás még azt is említi, hogy a jeruzsálemi főtemplom Salamon ideje óta a közkinés, a magánosok vagyona, s a kölcsönzők által adott zálogok letéti helyéül szolgált. A főpap maga egyszersmind főadószedő is volt.

A görögök igen korán kezdték templomaikat kincseik letéti helyéül használni. S valóban oly korban, midőn a vagyonbiztonság még igen fejletlen állapotban sanylett, mindenkinek érdekében állott vagyonát, a mennyire csak lehetséges volt, készpénzzé tenni és aztán valamely biztos helyen őriztetni. A legnagyobb biztonsággal természetesen a templomok kínálkoztak, s ezek között kiválóan a Delphi-templom, melyet az egész görög nép vallásos érzete közös szenthelyül ismert el, s mely aztán lassanként egész Görögország bankjává változott, és pedig már a legrégibb időkben, mert mesés kincseiről Homer is emlékszik. És ezen intézmény oly üdvösnek bizonyult, hogy midőn a dór hóditók előtt a görög nemzet jó része Ázsiába kénytelenül menekülni, a kiköltözöttek új hazájukban is bankok gyanánt használták templomaikat. Így Apollo temploma Branchidában Jonia kincseinek letéti helyévé vált. A tulajdonképi Görögországban utóbb Olympia templomában őriztettek leginkább a kincsek. A 146. évben Kr. e. már biztos tudomásunk van arról, hogy a templomok az isteni szolgálaton kívül még a köz- és magánvagon megőrzésére is használtattak. Az itt felhalmozott ércpénzkészletből aztán olykor kamatra

is adtak az ezt őrző papok; és némelyek azt hiszik, hogy Herostrates Diana templomát ily hűtelen örök által bérelve gyujtotta fel, kik nem tudván, vagy nem akarván a rájuk bizott vagyonról számolni, így akartak menekülni a felelősség terhe alól. Mivel azonban a templomi kincsek nem mindenkor, s csak inkább visszaélés folytán adattak kölcsön: elég tere maradt a magánbankár üzletnek is; s ez különösen Athenében virágzott. Demosthenes és Isocrates beszédei eléggé tanusítják, hogy már akkor igen helyes nézetek uralkodtak a pénzüzletet illetőleg. Nagy mértékben előmozdithatta a bankárokodást Athenében azon körülmény, hogy Solon nem szabta meg törvény által a kamatlábat. Az athenei bankárok, kik saját, de leginkább másoknak náluk letett pénzeit adták kölcsön, a legnagyobb becsületesség hírében állottak, úgy annyira, hogy a náluk letett összegekről a legtöbb esetben elismervényt sem adtak, s az üzletet az illetőkkel tanúk nélkül kötötték, és így nem is lehetett volna törvényesen bebizonyítani, hogy a pénzt valóban átvették. Ők azonban adósaiktól elismervényt követteltek. Törvény és közvélemény szigorúan sujtotta a megbukott bankárt, s az ilyenek gyakran el kellett rejtőznie a nép dühe elől.

Rómában a bankárokodás első nyomaira K. e. a 352. év körül találunk, midőn a plebejusok, hogy nyomasztó régibb adósságaiktól meneküljenek, új hitelezőkhöz folyamodtak, mi által még inkább eladósodtak. Rómában kétféle bankárok léteztek, t. i. a mensorii, numularii vagy collybistae, kik az állam szolgálatában állottak s az adóügyet is kezelték, de azért magánosoktól is fogadtak el letéteményeket; és az argentarii vagy magánbankárok, kik függetlenül az államtól saját érdekükben üzérkedtek. A bankházakat taberae argentariae, vagy mensae numulariae-nek nevezték. E bankárok üzletmódja sok tekintetben hasonlított a mostanihoz. Az állam és a magánosok az ő kezeikbe tették le jövedelmeiket vagy vagyonukat folyó számlára; s általuk eszközöltették fizetéseiket utalványok mellett. Az ily utalvány neve attributio vagy perscriptio volt, magát az utalványozást illetőleg pedig prescribere vagy rescribere kifejezésekkel éltek. Egyszersmind pénzváltók is voltak e bankárok, s az idegen pénznemeket római pénzért cserélték be, bizonyos

meghatározott árfolyam szerint. Üzletük egy részét képezte a kölcsönadás kamatra, a mi természetesen a letétemények összehalmozódása folytán keletkezett, mely letéteményektől különben ők is kamatot adtak az illetőknek, csak hogy természetesen kisebbet annál, melyet adósaiktól vettek.

A császárok alatt a földhitel-intézetek bizonyos neme keletkezett Rómában. Angusztus a bűnösök elkobzott javait tökécsítvén, azt kamat nélkül kölcsön adta oly polgároknak, kik kétszeres biztosítékot voltak képesek szolgáltatni. Hasonlókép Tiberius nagy összegeket kölcsönzött két három évre olyanoknak, kik a vett kölcsön értékét kétszeresen felülhaladó földbiztosítékot nyújthattak. Alexander Severus, hogy a piaczi kamatlábat alább szállítsa, csekély kamat mellett tetemes összegeket adott kölcsön, egyszersmind földvásárlásra pénzt előlegezett szegény polgároknak, kik aztán tartozásukat a jövedelemből fizették vissza.

A barbarismus azon sötét századaiból, melyek közvetlenül a római birodalom felbomlását követték, nem maradtak ránk adatok, tárgyunkat illetőleg. A 800-ik év körül azonban már élénk pénzüzérkedést találunk különösen Lombardiában a zsidók között. E zsidók a piacokon s a templomok előtt padokat állítottak fel, melyeken a különböző pénznemek beváltását eszközölték. A padnak olasz banco nevéől származott aztán a bank nevezet. E pénzváltók, a váltáson kívül, még kölcsönöztek és letéteményeket is fogadtak el. Ha egy ily pénzváltó vagy bankár kötelezettségének nem tudott megfelelni, egyszóval ha megbukott, a nép padját összetörte s őt magát elüzte. Innét az angol nyelvben a bukás neve még mai nap is bankrupt vagyis pad-törés. E pénzváltókat aztán általában Lombardoknak olykor Cahourtineknek hívták, mely utóbbi elnevezés egy Dél-Franciaországban élt híres pénzváltó nevéől származott. A lombard zsidók üzletüket mindinkább kiterjesztvén, az egész világon elszéledtek. Igen korán Londonban is megtelepedtek, hol egy utcza még most is róluk neveztetik Lombard-streetnek, s ott van jelenleg is néhány legnevezetesebb bankárház. Oly nagy mérvben uzsoráskodtak azonban, hogy végre is türhetetlenekké váltak, s Erzsébet királyné kiüzette őket Angliából. Csalárdságuk és uzsoráskodásuk miatt azonban más országokban

is csakhamar hatósági felügyelet alá kerültek; s becsületes üzérkedésük biztosítéka gyanánt az ily bankároknak bizonyos összeget kellett előlegesen letenniök. Szép Fülöp testületté alakította őket, arragoniai II. Jakab pedig biztosítékot követelt tőlük, azon szabályok szerint, melyek e részben már Marseilleben életben voltak. Mondják, hogy a lombard zsidók használták volna először a 13-ik század közepe táján a váltót; mily alakban, azt meghatározni lehetetlen, mindenesetre azonban eleinte mint fizetési rendelvényt egy távolabb lakó pénzváltóra, leginkább az ércpénz szállításának elkerülése végett. E váltókat litterae cambitoriae-nek hívták, miután maguk a lombardok, midőn már igen rossz hirbe kezdtek jönni, a cambiator vagy cambitor nevet vették fel.

Azonban nem egyedül a lombard zsidók foglalkoztak azon időben bankárkodással. Nagy virágzásnak indult az maguk az olaszok közt Felső- és Közép-Olaszország kereskedő városaiban. Velence és Genua már igen korán nyilvános bankokat állítottak, melyekről alább bővebben szólunk. A magán bankárüzlet kiválólág Florenczben ütötte fel székhelyét, a mi onnan magyarázható, hogy Florencz, nem birván tengeri kikötővel, nem vehetett oly élénk részt a tengeri kereskedésben mint Velence vagy Genua, s így inkább saját iparát igyekezett kifejteni, melynek terjedtével, s azon számos összeköttetéseknel fogva, melyek a gyártmányaival való kereskedés folytán Európaszerte támadtak, sok forgó tőke igényeltetvén, a bankárüzlet is önként feléledt. Csakhamar oly hirre kaptak a florenczi bankárok, hogy Európa legtöbb országának pénzüzleteit ők intézték, sőt nem egy fejedelem tartományaiban még közjövédelmek beszedésével és kezelésével is őket bizta meg. Ennek folytán Florencz maga az akkori művelt világ első városává lön és néhányan polgárai közül roppant vagyonra tettek szert. Medici Cosimo Európa leggazdagabb kereskedője gyanánt volt ismerve, s midőn XI. Lajos az angol IV. Eduardnak évenként 50,000 korona fizetésére kötelezte magát, a szerződés egyik pontja világosan kikötötte, hogy a franczia király e tartozás pontos teljesítésének biztosítására, köteles a Medici bankház tulajdonosait jótállókul megnyerni. Macchiavelli idejében 10 magánbankár üzérkedett Florenczben.

A lombardok s a florenczi bankárok mellett nem szabad megfeledkeznünk a templariusok hatalmas rendjéről sem, mely 1118-ban kilencz lovag által alapítva, céljául a zarándokok oltalmazását, a kereszténység védelmét s a kereskedés előmozdítását tűzte ki. E nevezetes rend csakhamar elterjedt egész Európában, Ázsia és Afrika némely részein is. Zsákmányolás, a fejedelmek és népek dús adományai, s a gondjaira bizott vagyon folytán rövid idő alatt roppant kincsre tett szert, melyet nem is hagyott gyümölcstelenül heverni. Nyolczvan tartományi ház felügyelete alatt mintegy kilenczezer parancsnoksággal birt e rend elszórtan az akkor ismert világ minden tájain; s ezek mindegyike foglalkozott pénzváltással, elfogadott letéteményeket s kölcsönzött ingó és ingatlan vagyonra. Ez időtájt, miként már fönnebb láttuk, a zsidók, kik nagyobbbrészt az egész világ pénzüzleteit kezeik közt tarták, csalárdságuk és uzsoráskodásuk miatt már igen rosz hirben állottak. Ezek ellenében a templariusok mindenkör a legnagyobb becsületességgel igyekeztek eljárni üzleteikben. I. Henrik angol király és földnélküli János az állam kincseinek kezelésével e rendet bizták meg. III. Henrik alatt a lord főbiró kegyvesztésbe esvén, kincseit a londoni parancsnokságnál tette le. A király ezen letét összege iránt tudakozódván, azt nyerte válaszul a parancsnoktól, hogy e kincsek egy ládába lévén zárva, nem ismeri annak tartalmát, s ahhoz annál kevésbé szabad nyulnia, minthogy a lord főbiró nem kapott elismervényt. Csak midőn az utóbbtól felhatalmazást nyert, adta át a ládácskát a királynak.

A fejedelmek között előforduló fizetések rendszeren a templariusok helyiségeiben történtek. Ők szedték be azon adót és azon adományokat is, melyek a keletre küldendő vállalatokra s az ott létesítendő telepítvényekre voltak szánva. Ők mentették meg olykor a keresztyén fejedelmeket a végromlástól. Így pl. VII. Lajos váltságdíját saját vagyonukból fizették le. Másfelől azonban a fejedelmek és népek irányában elkövetett zsarolásaik által busásan visszaszerezték mindazt, a mit így adományoztak. Gyakran minden biztosíték nélkül egyedül az adós személyes hitelére is kölcsönöztek, mi által természetesen politikai befolyásuk is nőttön-nőtt. Végre is Szép Fülöp, ki a rendnek már nagy összegekkel tartozott, s többet nem volt

képes attól kicsikarni, hogy kötelezettségeitől szabaduljon, a rend főnökeit megölette; 1311-ben aztán a viennei concilium kimondta a rend megsemmisítését, a mi a jövő évben végre is hajtatott.

A mint e rövid vázlatból is láthatjuk, a középkorban a bankárüzlet s a hitelintézetek még igen fejletlen állapotban tengődtek. Daczára annak, hogy a kereskedés különböző időszakokban és helyeken nagy virágzásnak örvendett, a hitel még csak gyermekkorát élte, s azon intézetek, t. i. a bankok, melyek utóbb a kereskedésnek és iparnak oly hathatós előmozdítói lettek, még teljesen hiányoztak. Azon nyilvános bankok, melyek, mint alább látandjuk, egyes városokban már igen korán alakultak, a bankárüzletnek csak egyes ágaival foglalkozván, s csak igen is szűk térre szorítván működésüket, csekély hatást gyakoroltak a hitel fejlődésére.

Angliában a bankárüzlet az aranyművesek körében keletkezett, s az első magánbankárok az aranyművesek közül kerültek ki. Jóval ezelőtt azonban, mint látnk, a zsidók, utóbb a lombard kereskedők s egyes más testületek foglalkoztak a kölcsönadással. Ez utóbbiak között leghatalmasabb volt a Steclgard társulat, mely nem egyszer kölcsönzött az angol királynak tetemes összegeket. Az aranyművesek, kik többnyire a lombard kereskedők közül származtak, az arannyal és ezüsttel mint érczel való kereskedésen kívül, épen mivel oly sok ércz fordult meg kezeik közt, a verpénzzel való kereskedést is egybekötötték, idegen pénzekért angol pénzeket, s az aranypénz keletkezése után, ezüstöt aranyra és viszont váltván be, s az angol pénzekben is lehetőleg nyereszkedvén. Azon időben ugyanis a pénzverés nem volt oly tökélyre vive, mint napjainkban, s a pénzdarabok között súlyra nézve olykor tetemes különbség mutatkozott, de maga nem egy fejedelem a pénzbamításnál nyíltan üzérkedett is. E körülményeket az ily aranyművesek felhasználták, a nehezebb pénzdarabokat beolvasztván és eladván. De ezen kívül a különféle pénznemek beváltásánál is nem mulasztottak el bizonyos hasznot huzni, értéken alól vásárolván és értéken felül adván ismét el azokat. III. Eduard és némely utódai, hogy e magánzsarolásnak végett vessenek, részint pedig hogy a beváltásnál a hasznot önmaguk huzzák, az ország

különböző városaiban nyilvános pénzváltóházakat — Exchange — állítottak fel, melyeknek kezelői egyedül voltak jogosítva aranyat ezüstre és viszont, bizonyos, a fejedelemre nézve előnyös árfolyam mellett (midőn ezüstöt adtak arany noblekért*), minden ily nobleért becsértékénél egy ezüst pennyvel kevesebbet számítottak, hasonlóképp aranyat adván ezüstért, minden noble után egy pennyvel többet vettek), továbbá angol pénzeket idegen pénzért vagy viszont hasonlóképp bizonyos nyereséggel beváltani.

Az így származó nyereség nevezetes összegekre rugott, melyeknek egy része a király kincstárába folyt. Ugy látszik azonban, hogy dacára a kir. pénzváltóházaknak, a pénzváltást s az arany-ezüsttel való kereskedést a magánosok is üzték. A Royal Exchange intézménye VIII. Henrik idejében egészen megszűnt. I. Károly azonban 1627-ben újra életbe léptette azt, megemlítvén az e végre kibocsátott rendeletében, hogy a pénzváltáshoz, s az arany-ezüsttel való kereskedéshez egyedül neki, mint fejedelemnek, van joga. Sőt egy röpiratot is íratott a király ez intézkedés védelmére; melyben a király fenebbi joga kimutattatik, s továbbá meg van említve, hogy különösen VIII. Henrik nem élvén többé azzal, a londoni aranyművesek ragadták magukhoz a pénzváltást és az arany-ezüsttel való kereskedést. I. Károlynak ezen intézkedése ellenében az aranyművesek czéhe, továbbá a lordmayor, az aldermanok testülete, s a tanács (common council) is folyamodott, de sikertelenül, sőt midőn az aranyművesek testülete e végből újra a királyhoz járult, ez utóbbi azt válaszolta, hogy hagyjanak neki békét, mert világosan őt illeti a pénzváltás kizárólagos joga. Károly halála után azonban ez intézmény megszűnt, s a pénzváltás ismét az aranyművesek kezébe jutott. Az aranyműves-üzlet a nemes érczekkel való kereskedésnél fogva természetesen nagy vagyont feltételezett, s kik ezzel birtak üzletük mellett, nem mulasztották el, heverő pénzüket másoknak kölcsön is adni. Az 1645-ik év körül azonban az aranyművesek kezdtek pénzt kölcsön is venni, a melytől ők fizettek kamatot. Erre valószí-

---

*) A noble először verette 1344-ben III. Eduard; értéke 6 s. 8 d. fél noble, $\frac{1}{4}$ noble.

nüleg a következő körülmény szolgáltatott okot. A különböző pénzverdék (mint) melyek még a római hódítás előtt keletkeztek, igen gyakran szolgáltak a magánosok kincseinek letéti helyül. Ezen pénzverdéket Erzsébet kevés kivétellel mind egyesítette s a londoni Towerbe helyezte el. Ide tették be aztán a mindinkább gazdagodó kereskedők nélkülözhető pénzüket, nem lévén semmi más biztos hely, hol azt őriztethették volna. Ugy látszik, hogy a toweri pénzverde nem pusztán letéti helyül szolgált, hanem hogy átszámitolási üzletet is folytatott. I. Jakab alatt teljes épségben fennállott ez intézmény. Azonban I. Károly 1640-ben 200,000 £, a mennyi t. i. akkor a kereskedők részéről a pénzverdében letéve volt, erőszakosan eltulajdonított, s ez által a pénzverde hitelét örökre lerontotta. A kereskedők ezentúl saját házaikban őrizték megtakarított tőkéiket. De a polgárháború kitörtével, igen szokásossá vált, hogy a kereskedő segédek gazdáikat meglöpték s a hadsereghez szöktek. A kereskedők nem bizhatván sem a közhatóságokban, sem saját szolgáljaikban, kénytelenek voltak oly helyet keresni, hová kincseiket mégis némi biztonsággal lctehették. Ily biztonsággal leginkább az aranyművesek kínálkoztak, kiknek egyfelől nagy vagyona kezeskedett, hogy a náluk letett pénzt el nem idegenitik, másfelől pedig már üzletüknél fogva erős vasszekrényekkel bírtak, melyek az arany és ezüst tárgyak mellett mások pénzének befogadására is legalkalmasabbak voltak. Nem sokára aztán földbirtokosok, katonák, hivatalnokok s mások is jövedelmeik nélkülözhető részét az aranyművesek gondjaira bízták, kik a náluk ekként letett összegektől bizonyos mérsékelt kamatot fizettek (közönségesen 4°/_o-tólit), természetesen ők aztán kereskedőknek, gyakran az államnak adván kölcsön, nagyobb kamat mellett, az így ládáikban felhalmozott letéteket. Az aranyművesek vagy az „új divatu bankárok“, miként őket egy 1672-ben megjelent nevezetes kis röpirat*) nevezi, mint fennebb említők, az 1645-dik év körül kezdtek a náluk letett összegektől kamatot fizetni, s így ez évet a bankárüzlet új korszakának kezdőpontjánul tekinthetjük, annyival

---

*) „Az új divatu aranyművesek vagy bankárok titkainak felfedezése.“

inkább, miután ez időtájt a letétemények segélyével már váltókat is kezdtek leszámítani, és a letett összegekről adott elismervényeik „aranyműves jegyek“ név alatt kézről-kézre jártak, mely elismervények képezték ennél fogva Angliában az első bankjegyeket. A letéteményezés által csakhamar oly nagy mennyiségű készpénz felett rendelkeztek ezen újdivatu bankárok, hogy a fennebb említett röpirat tanúsága szerint Cromvellnek ők előlegezték a szükséges összegeket, lefoglalván biztosítésként, saját nem csekély hasznukra, a közjövedelmeket. A restauratio után II. Károlynak is több ízben kölcsönöztek 10, 20, sőt nagyobb % - kamatra is. A mint a parlament a királynak bizonyos összeget megszavazott, a bankárok azt azonnal előlegezték s a visszafizetések a kir. kincstárnál (Exchequer) hetenként történtek, ahhoz képest, a mint az adók befolytak. A visszafizetés módja s a kamatláb a kölcsön kötésekör előre megállapított. A nagy haszon, melyet a közjövedelmek ilyen kizsákmányolása nyújtott, arra indították a bankárokat, hogy mind többet és többet kölcsönöztek a királynak, a közvagyon nem csekély kárára és terheltetésére.

Az 1667-ik évben találkozunk az első rohammal (run), melyről a bankárüzlet története említést tesz. Az újdivatu bankárok roppant terjedelmű üzlete az időtájt látszott tetőpontját elérni. A fennebb említett évben, a békealkudozások közepette azonban a holland hajóhad a Temsébe vitorlázott s ott tetemes pusztításokat vitt véghez. Nagy volt a rémület Londonban, különösen azok között, kik pénzeiket a bankároknál tették le, mert azt hitték, hogy a király nem lesz képes a bankároktól kölcsönvett összegeket visszafizetni. A közrémület cioszlatása végett a király egy kiáltványt bocsátott közre, melyben kijelentette, hogy a kincstár visszafizetéseit nem fogja félbeszakítani.

Sokkal nagyobb csapás érte azonban a bankárokat az 1672-ik évben; midőn t. i. II. Károly az Exchequert bezáratta s megtagadta a bankároktól kölcsönzött tőke, sőt még a kamatok fizetését is. A király ekkor már 1.328,526 £ tartozott 8%, melyet sohasem fizetett vissza.

A kincstár bezáratása a lakosság jó részét a legnagyobb nyomorba süllyesztette, mert mindazok, kik pénzeiket a banká-

rok gondjaira bízták, egész vagyonukat elvesztették, mintán ez utóbbiak nem kapván vissza a királytól kölesön adott letéteményeiket, nem voltak képesek kötelezettségeiknek eleget tenni. Ennek folytán a közhangulat oly fenyegetővé vált, hogy a király végre is 6°/_o-nak fizetésére határozta magát, a tőkét azonban sohasem adta meg. Csak mintegy 40 év múlva tett a parlament oly intézkedéseket, melyek folytán a tőkének egy része elismertetett. Ugyanis az 1705-ik évben 3°/_o-töli biztosított s a tőke fele, t. i. 664,263 £ mint államadósság lön elismerve. Ez összeg képczi az első tételt Anglia államadóssági könyvében.

A bankárüzlet aztán Angliában egész 1694-ig, t. i. az angol bank alapítása idejéig, kizárólag az újdivatu bankárok kezeiben maradt. Az első aranyműves, ki bankházat alapított, Child Ferencz volt. A Child & Co. bankárczég az 1663-ik évben keletkezett és még most is fennáll ugyanazon név alatt. A Hoare & Co. czég 1675-ben, Snow & Co. pedig 1680-ban lépett életbe. Ezek Londonnak legelső magánbankárai.

II.

A tulajdonképeni bankok eredetéről is csak gyér tudósításokkal birunk, mindazáltal itt részben már biztosabb adataink vannak, mint a bankárüzlet fejlődését illetőleg. Igen korán keletkeztek Európa különböző országaiban, leginkább azonban egyes kereskedő városokban vagy tengerparti kicsiny, de hatalmas köztársaságokban oly hitel-intézetek, melyek a mostani fennálló bankoktól csak annyiban különböztek, hogy ez utóbbiak a bankárüzlet több nemeit gyakorolják, míg amazok, főleg kezdetben, annak kiválólag csak egyes ágaira szoritkoztak. Egy nevezetes körülmény vonja különösen magára figyelmünket mindezen intézeteknél, t. i. egy képzetes bank-érték felállítása, a mi azon korban, midőn az ércz pénzértéke a folytonos, még a kormányok által is üzött hamisítások következtében igen ingatag volt, az anyagi érdekek fejlődésére, a hitel megszilárdulására felette jótékony hatást gyakorolt. E minden egyes banknál elfogadott képzetes bankértékről alább az egyes bankoknál még bővebben szólándunk, most mondjunk egypár szót legalább a nevezetesebbekről, oly rendben, a miut egymásután keletkeztek.

A velencei bank. A legrégibb mindazok között, melyeknek lételéről tudomásunk van. Keletkezésének idejét illetőleg azonban eltérők a vélemények, némelyek az 1157., mások az 1171-ik évet jelölik ki ilyenül. Egy bordeauxi ügyvéd, Clairac azonban, ki a 17-dik század közepe táján élt, azt állítja, hogy Velenczében három ily intézet létezett, és pedig: a Monte Vecchio, mely Michaelis herczeg alatt 1156-ban; a Monte Novo, mely 1380-ban; és a Monte Novissimo, mely 1410-ben Loredano Leonards alatt keletkezett. Szerinte mindhárom az állam zilált pénzviszonyán könnyítendő, épen az állam közbelepte folytán alakult. Ugyanis Michaelis alatt a keleti birodalommal folytatott háború végkép kimerítvén a köztársaság kincstárát, kénytelen volt a kormány kényszerkölcsönhöz folyamodni. E kölcsönt aztán rente adóssággá alakították át, s a 4% kamat biztosítékául az államjavakat kötötték le. A hitelezők, kik kétségkívül a leggazdagabb polgárok s valószínűleg nagyobbára kereskedők is voltak, csakhamar egy társulattá alakultak, mely a későbbi tulajdonképeni banknak alapját képezte. A Monte Novo keletkezésére a ferrarai háború szolgált alkalmul, a Monte Novissimo pedig egy hét éves háború folytán megrongált pénzügyek rendezhetése tekintetéből jött létre. Így Clairac. Mindazáltal bajos megérteni, hogyan képezhetett három teljesen különböző monte egy és ugyanazon bankot; ha csak nem csatlakozunk azon nézethez, mely szerint az említett három monte csak ugyanazon bank alapszabályainak változtatásából származott, az állammal három különböző időszakban kötött kölcsönügyletek folytán. Bármiként legyen is ez, annyi tény, hogy a velencei bank, vagy ha úgy tetszik a három monte keletkezését és működését illetőleg, fennállásának első századaiban némi homály fedi, melyet már nem is remélhetünk eloszlatni. Rendszeres működéséről az 1587-ik évtől fogva van biztosabb tudomásunk, midőn Coquelin állítása szerint a bank új szervezetet nyert, s egy rendlet 5 millió aranyat mint tőkét biztosított a banknak az állam részéről, melylyel az utóbbinak tartozott, de kamatot nem fizetett. Kruse ellenben azt mondja, hogy a velencei bank csak az 1587-ik évben alakult meg, és pedig 5 millió darab arany tőkével, melyet azonnal az államnak kölcsönzött, kamat és visszafizetési kötelezettség nélkül.

Az imént felhozott gyér és jórészben homályos adatok azt látszanak bizonyítani, hogy a velenczei bank egyedül az állam pénzsükségének a szüleménye; s hogy első alapítói az állam hitelezői voltak, kik aztán lassanként a maguk javára, majd utóbb másoknak is megadván a lehetőséget, ez intézetet mint letéti és átíratási (giro) bankot használták. Mindazáltal alig hihető, hogy oly élénk és nagy kiterjedésű kereskedéssel bíró városban, minő éppen Velence volt, igen korán ne érezték volna némileg a hitel és forgalom könnyítését előmozdító intézetek szükségét. Valószínű tehát, hogy a velencei bank a magánkereskedők érdekében keletkezett, kik pénzkészletüket oda letéteményezték s a letett összeg értékéig hitellapot nyertek; a letéteményezők egymás iránti követeléseiket és tartozásaikat egyszerű átíratások által elégitvén ki és törlesztvén, mi által megmenekültek az ércpénzben való felette alkalmatlan, sok időt rabló fizetésektől, s nagyobb könnyűséggel és gyorsasággal létesíthették üzleteiket. Igen valószínű továbbá, hogy a kormány is csak ilyen, a magánosokéhoz hasonló hitellapot szerzett magának a banknál, melyre aztán, bár kényszerítőleg iratta át az egyesek által letett összegeket adósság gyanánt. Ilyformá kölcsönüzletből származhatott azon 5 millió arany is, mely 1587-ben a kormány által a banknak alaptökcül biztosított. A kormány a banktól felvett kölcsönösszegekről rendszeren 4°/o-ot jövedelmező zálogleveleket állított ki, melyek úgy mint jelenleg kézről kézre jártak. Ha tehát nem is tekinthető a velencei bank, mint legtöbben állítják, tisztán a kormány által felvett kényszerkölcsönök folytán támadt hitelintézetnek, s tulajdonképeni eredete a köztársaság növekvő kereskedelmében és fejlettebb hitelviszonyaiban keresendő, mindazáltal utóbb, a letett összegeket időnként az államnak kényszerülvén kölcsönözni, nagy részben annak eszközévé vált, s egészen elveszté magán jellegét, ugyannyira, hogy a történelemben csak mint államintézet tűnik fel és talán ebben rejlik az ok, hogy nem is fejlődhetett oda, hová Velence nagymérvű üzletforgalmának következtében jutnia kellett volna. A legjótékonyabb hatás azonban, melyet e bank s vele együtt a következő században annak mintájára Európa különböző helyein keletkező bankok gyakoroltak, mint már fönnebb említettük, egy képzetes állandó

bankérték felállítása és alkalmazása volt. E képzetes bankópénz a forgalomban levő valóságos pénznél magasabb értékkel bírt, s a banknál minden fizetést ily bankópénzben kellett teljesíteni; a számadások is ily pénzben vitettek, bizonyos, a valódi és a bankó-érték között időről időre változó agio hozzáadásával. Igaz ugyan, hogy azon városok és apró köztársaságok, melyekben az első bankok keletkeztek, a hitel helyesebb fogalmaival bírván, nem igen folyamodtak az ércpénz hamisításához; mindazáltal nem akadályozhatták meg a külföldi hamisított pénzek behozatalát, mi által saját kereskedelmi viszonyaik is zavart és hátramaradást szenvedtek. Ez okok által indítva állapított meg legelőször is a velencei bank egy képzetes, meg nem hamisítható pénzértéket. Midőn arany és ezüst pénzek folytak be a bank pénztárába, a valódi nemesércz-tartalom megvizsgálása után, az így befizetett összegek a felállított bankpénzre számmittattak át, nagyobb biztosság végett mindenkor a valódinál valamivel esekélyebb értékben. Ezen képzetes érték ment lévén minden hamisítástól, nagyobb bizalmat szült s szilárdabb alapra fektette a hitelt mindenütt, a hol a velenceihez hasonló bank hasonló képzetes pénzértéket fogadott el. Ez volt e bankoknak főérdemük. Működésük pedig, kivált a velencei banknál, leginkább csak a letéteményezésre és az átíratásra szorítkozott. A velencei bank eleinte nem fogadott el csak arany zechineket és ducati d'argentot, s ekkor a bankérték a folyó értéket $19\frac{11}{31}$ 0/0-el haladta meg. A folyó értéket utóbb az ugynevezett moneta piccola helyettesíté. Ennek következtében az 1750-dik évi törvény szerint a bankérték $54\frac{26}{31}$ 0/0-el vált jobbá a folyó értéknél. A velencei bank 1797. évig állott fenn, a midőn a köztársasággal együtt elenyészett.

A barcelonai bank. Ugy látszik, hogy Barcelonában már az 1349-ik év óta a posztósok czéhe nagymérvben üzte a bankárkodást, azonban II. Jakab Arragonia királya egy rendelete által csak azoknak engedte meg a bankárüzlet folytatását, kik előlegesen biztosítékot tettek le. Az 1401. évben a város maga egy bankot állított fel, a közvagyon szolgálván a letett összegek biztosítékául. E bank is,

mint a velencei, letéteket fogadott el, s átíratásokkal foglalkozott, de működéséről bővebb tudomással nem birunk.

A g e n n a i b a n k. Ez 1407-ben alakult meg, s miként a velenceinél, ugy ennél is a polgárok által az államnak kölcsönzött összegek képezték a bank első tőkéjét. Az épülettől, melyben elhelyezve volt, Casa di S. Giorgio nevet nyert. A kölcsön vett összegek biztosítékául az állam a bank tulajdonába bocsátotta egyéb városok és területek mellett Caffa kikötőt és a kicsiny Corsica királyságot. Miként a velencei, ugy a genuai bank is letéteményezési, átíratási üzlettel foglalkozott majdnem kizárólag. Kormányzatát az érdekelt felek kebeléből választott 8 igazgató vezette. E bank négyféle értéket (valutát) használt; a képzetes bank-valuta mintegy 15%-el volt jobb a folyó pénz értékénél. Némelyek véleménye szerint a genuai bank adott ki legelőször bankjegyeket és pedig az államnak kölcsönzött összeg erejéig, mely jegyek aztán állítólag kényszerforgalommal bírtak. Mindazáltal a tudósítás annyira homályos, hogy a tulajdonképeni bankjegyek keletkezését csak a későbbi időben kell keresnünk. Az 1740-ik évben az osztrákok kirabolták a genuai bankot, s ez fizetéseit felfüggesztvén, végkép megszünteté működését. A bank kirablása lehetetlenné tette ugyan további fennállhatását, azonban fizetési képtelenségének okát inkább azon gyakori nagymérvű kölcsönzésekben kell keresnünk, melyeket a különféle háborúk által kiürült államkincstár javára kellett tennie. Ezek folytán a bank fennállásának utolsó idejében már oly szoros viszonyba jött az állammal, hogy inkább csak a közadósságok pénztárául, mintsem a kereskedés és hitel előmozdítását eszközlő intézetül volt tekinthető. — Megszünte után is fenmaradt a közéletben ama képzetes pénzérték, melyben a bank számadásait vitte volt, csak hogy valuta di banco helyett valuta di permesso nevet nyert.

A z a m s t e r d a m i b a n k. Az eddig nevezettek között ez az első, melynek létrejötte, menten minden államhitelművellettől, egyedül a kereskedelem szükségleteinek eredménye. A folyó pénz nagy mennyisége mellett sem voltak képesek a kereskedők annyi hamisítatlan pénzt összeszerezni, hogy váltóikat kifizethették volna, mi által e váltók értéke felette ingadozóvá lett, természetesen a hitel és kereskedés nem csekély kárára, a for-

galomban levő pénz ugyanis 9% csekélyebb értékkel birván annál, mely a pénzverdéből került ki. E bajon segitendő, az amsterdami kereskedők 1609. január 31-én egy bankot alapítottak, melyet a város maga biztosított, s mely a négy polgármester felügyelete alá helyeztetett. Az így létesült bank aztán nemcsak idegen pénznemeket, hanem a könnyű, elhasznált honi pénzt is csak a valódi belérték szerint fogadta el letéteményül, levonván a pénzverési és az őrzési díjakat. Azon érték erejéig aztán, mely e csekély költségek levonása után fenmaradt, a letéteményező számára hitel nyittatott a bank könyveiben. Így támadt itten is a képzetes bankérték, mely szerint a banknál minden számítás történt. Egy törvény azt rendelvén el, hogy a 600 frtot meghaladó váltók az egyes kereskedők között is csak bankpénzben elégithetők ki, a bankérték használata a bank épületén kívül Amsterdam városában, sőt a környéken is igen elterjedt. És e törvény folytán kényszerültek egyszersmind a kereskedők mindnyájan bankpénzt szerezni, vagyis letéteményeket rakni a bankba; mert hiszen a bankpénz nem volt egyéb, mint azon összeg, mely a bank hitellapján valaké javára letéteménye erejéig fel volt jegyezve. E körülmény folytán nagymennyiségű érczkészlet, mint letétemény, folyt be a bank piuczéibe. Az így összegyűlt letétemények képezték a bank első tőkét, s mivel ama fentebbi törvény szerint majdnem mindenkinek érdekében volt bizonyos érczpénzkészletet letéteményezni, nemsokára e bank a város és a közellévő tartományok letéteményi pénztárává vált; s rövid idő alatt minden az időtájt létezett hasonnemű intézetet túlszárnyalt. A letéteményekről a bank elismervényeket (recepisse) bocsátott ki, melyek csekély átírási díj mellett kézzől-kézre jártak.

Úgy látszik, hogy az amsterdami bank létesítésekor, alapítói, kiválólag gyakorlati szellemüknel fogva, nem elégedtek meg a kereskedelmi érdekek és a hitel előmozdításával, hanem tényleges hasznot is óhajtottak huzni a bank működéséből. E törekvést korábbi bankoknál is feltaláljuk már, de mindekkorig sehol sem oly határozottan, mint Amsterdamban. És valóban e bank a városra nézve sok ideig nevezetes jövedelem forrása volt. A ki először nyert folyó számlát, 18 frt díjat fizetett, minden következő számláért pedig 3 forint 3 stivert;

egy-
 egyes átiratás díja a könyveken 2 stiver volt, ha pedig az átirat
 összeg 300 frtot nem haladt meg, 6 stiver. A ki elmulasztotta
 évenként kétszer mérlegét elkészíteni, 25 forint büntetést fize-
 tett; hasonlóké az is, ki nagyobb összeget rendelt átiratni, mint a
 mennyivel a hitellapra bejegyezve volt, s ezen felül még a többlettől
 minden 100 forint után 3-mat volt köteles fizetni. A letéteményezett
 érczkészletek $\frac{1}{8}\%$ díj mellett voltak csak visszavehetők. E letétemé-
 nyek a rólok adott elismervény mellett 6 hónap alatt természetben
 voltak visszafizethetők, azután e jogot elvesztették a letéteményezők.
 Az elismervények lejártával ki nem váltott érczkészlet-letéte-
 mények aztán a banknak maradván, azokból is, a legalkalma-
 sabb időben adatván el, nem csekély hasznot húzott. És végre
 bármi pénzt is csak 5% agio levonása mellett fogadott el, s
 miután, mint föntebb láttuk, mindenkinek érdekében állott pén-
 zét a bankban tenni le, ez agio jökora összegeket jövedelmezett
 az intézetnek. Mindezen intézkedéseknél fogva a város, mely
 a bankot biztosítván, annak tulajdonosa gyanánt tekinthető,
 évenként tetemes összegeket nyert volt. A bank maga pedig
 azon kor legtekintélyesebb ilynemű intézetévé lön.

Az amsterdami bank igen bölcsen sokáig csak is a keres-
 kedelem és hitel eszközéül tekintvén magát, nem bocsátkozott
 az állammal semmivemű hitelműveletekbe, s letéteményeit a
 legnagyobb hűséggel őrizte, mi által határtalan bizalmat ébresz-
 tett az egész közönségben s az amsterdami bankigazgatóság
 pontossága és hűsége az egész világon közmondásossá vált.
 Midőn 1672-ben XIV. Lajos seregei Hollandiába benyomultak, a
 kereskedő világ legnagyobb része visszavonta letéteményeit a
 bankból, s e letétemények illetetlenül találtattak a bank pinczéi-
 ben, annyira, hogy számos pénzdarabon azon tűzvész nyomai
 voltak láthatók, mely kevés idővel a bank alapítása után a város-
 ház egy részét elhamvasztotta. Természetes, hogy ily tapasztalás
 csak növelte a bank iránt táplált bizalmat. Az 1790. évben azonban,
 midőn a francia forradalmi seregek bevonulása alkalmával a
 letéteményezők ismét ki akarták venni érczkészletöket, a bank
 nem volt képes kötelezettségének eleget tenni, s a közönség
 nem kis megütközésére ekkor derült ki, hogy a bank igazgatói
 Holland és Friesland államoknak 24.000,000 frtot kölcsönzöttek
 volt. E felfedezés a kétszázadon át ápolt bizalmat egy pillanat alatt

aláásta, s a bank elveszté minden hitelét, ugyannyira, hogy ez idő óta inkább csak tengődött, míg nem 1814-ben egy más, az újabb kor igényeinek inkább megfelelő bank által lön helyettesítve.

A hamburgi bank. Az egyedüli a régibb letéti és átíratási bankok közül, mely még napjainkban is fennáll, talán épen azért, mivel rendeltetéséhez hiven a letéti és átíratási üzlettől soha sem tért el s különösen nem bocsátkozott kölcsönügyletekbe kormányokkal. Keletkezési idejére nézve mindjárt az amsterdami bank után következik. Ugyanis az 1619-ik évben jött létre, némelyek szerint a tudós polgármester Claen, mások szerint a nem sokára polgármesterré választott Beckman kereskedő indítványozása folytán. Miként a fönnebb említett bankok, ugy a hamburgi is tulajdonképen a forgalomban levő ércpénz különféleségének és kivált a nagymérvben üzött pénzhamisításnak köszöni létét, mely körülmények folytán semmi-félc fizetésnél sem lehetett már a kötelezett értékre biztosan számítani. E bajon a hamburgi kereskedők egy bank által véltek segíteni, mely aztán sok tekintetben nagy szolgálatokat is tett a kereskedésnek.

A hamburgi bank számításait markokban vitte és viszi jelenleg is. Az 1622-ik évben, hogy végre is a birodalmi tallér értékének roppant ingadozása megszűnjék, elhatározta a bank, hogy egy banko-mark = 16 silling, s egy tallér = 48 silling legyen. A befolyt pénzek aztán pontos mérés és megpróbálás után csakis ezen érték szerint vétettek fel. Miután azonban a bankpénz is a forgalomban kopást szenvedvén, nem tért vissza a bankba teljes súlyával, a folyó pénz (speciesgeld) és bankpénz között bizonyos agiot állítottak fel, nemcsak a veszteség elkerülése végett, hanem még némi bankalap szerezhetésc tekintetéből is. Ezen agio eleinte s némely esetekben még most is 1 per mille a betételnél. A kivételnél azonban már $1\frac{5}{8}\%$ számíttatik s ez a nagy bankagio. A mult században keletkezett még ezenfelül a közepes bank-tallér, melynek idealis ezüst beltartalma középarányos volt a birodalmi tallér valóságos és azon ezüsttartalma között, mely különösen a VI. Károly császár óta vert silány talléroknál volt található.

A közepes bank-tallérral való számítás igen elterjedt a szomszéd országokban, különösen Dániában és Svédországban,

hol valóban verettek is ily tallérok. E banko-tallér a bank számításában mintegy 1769-ig tartotta fenn magát.

A letéteményezéseken kívül a hamburgi bank kölcsönöket is adott pénzüsszegekből álló kézizálogokra.

A hamburgi bank több ízben nagy rázkódtatásokon ment keresztül; különösen súlyos volt az 1763-ik év; mindezek azonban nem szervezeti hibák, hanem külső okok eredményei voltak. A bank szerencsésen túlélte mind e zivatarokat, s mint tisztán letéti és átíratási bank jelenleg is fennáll, mint Európának legrégebb ilyenmű intézménye.

A banknál minden hamburgi nagypolgár, s bizonyos föltételek mellett minden izraelita is számlát nyerhet, ha ugyan legelőbb 100 banko-markot ezüstben befizet, mely ezüstnek legkevesebb $15\frac{2}{3}$ lat finomnak kell lennie. Némely napok kivételével minden nap lehet a számlához legalább 100 banko-markot hozzá, vagy abból leíratni, 100 marknak azonban mindig rajta kell maradnia. A ki többet írat le, 3% büntetést fizet. Számla-nyitásért ugy, mint minden új lapért egy species tallér fizetendő. Minden lapon 30 tétel lehet.

A letett ezüstrudakat mindenkor vissza lehet venni. Azelőtt a bank ily visszafizetésnél 2 banko-sillinget számított fel, a mennyiben t. i. az ezüstöt 27 mark 10 sillingjével vette át és 27 mark 12 sillingjével adta vissza. Ezen különbözet 1846 óta megszűnt, mind a betételnél, mind a kiadásnál 27 mark 12 sillinggel számíttatik be az ezüst s a bank csak 1%-ot vesz őrzési díjúl.

A bank az állam főfelügyelete alatt áll. A bank kormányzatát egy öt polgárból álló igazgatóság viszi; kik közül egy minden évben kilép. A bank hivatalnokai mindnyájan a legnagyobb titoktartásra vannak kötelezve, az üzlet minden ágát illetőleg; innét van, hogy a hamburgi bank multját és némileg még jelenét is bizonyos áthatlan homály fõdi, melyet Büsch kitünõ munkájának sem sikerült egészen eloszlatni.

A norinbergai bank az 1621-ik évben lépett életbe, s szinte deposit- és giroüzlettel foglalkozott. Már az amsterdami bank igyekezett, mint ~~ők~~ ők, a kereskedelmi érdekek előmozdításán kívül némely közvetett módok által tényleges hasznot is huzni üzleteiből. Még világosabban tünik fel ez irány a norinbergai banknál. Itt minden 200 frtot meghaladó áru, s minden

50 frtot meghaladó váltó bank-pénzben volt fizetendő 10 % büntetés terhe alatt; továbbá minden bejegyzésnél és leírásnál 100 frt után 3 krajczárt, azaz $\frac{1}{2}$ %-et kellett fizetni. Az idegenek a vett árukat 200 frton felül is fizethették ugyan folyópénzben, de midőn idegenek a város polgárainak adtak el valamit, ez utóbbiaknak joguk volt az eladóktól minden 100 frt után 3 krajczárt levonni és azután ez összeg kétszeresét t. i. 100 frt után 6 krajczárt kénytelenek voltak a bank pénztárába befizetni.

Könnyű átlátni, hogy ily módon a bank rövid időn nem csekély tőkére tett szert, bár másrésről az üzletek kényszerű megadóztatása bénítólag hatott a kereskedésre, s általában az üzleti forgalomra.

A rotterdami bank. Épen oly alapokon s hasonló szerkezettel, mint az amsterdami, az 1635-ik év augusztus 18-án lépett életbe a rotterdami bank. Ez utóbbinak legfeltűnőbb sajátága abban állott, hogy kétféle számlát nyitott a kereskedőknek, egyet folyó- s egyet bank-pénzben, amaz a városnak a külföldre szóló, emez pedig a külföldnek Rotterdamra szóló váltói kiegyenlítésére volt szánva. Mindezáltal a folyópénzben vezetett számlánál a díjak jóval magasabbak lévén, ez sokkal kevésbé volt előnyös, s így nagyobbára a kereskedők mégis csak a bankértékben vitt számlákkal éltek.

A stockholmi országos rendi bank még most is fennáll, s jelenleg az újabbkori bankokhoz hasonlólag átalakítva működik. Mint ilyen csekély fontosságánál fogva nem érdemel különös említést; mindazáltal eredetét tekintve, a kort, melyben keletkezett, legalább teljes átalakulásáig, a régibb bankok közé sorolható, s mint ilyen már felette érdekes, mert két nevezetes intézménynek csiráját találjuk fel benne, melyek aztán más országokban és nem is a stockholmi bank példája után fejlődtek a tükély azon fokára, melyen azokat napjainkban látjuk.

Svédországban már a XVII. század elején tétettek kísérletek bankok felállítására; azonban nem vezetvén kellő eredményre, végre is az 1656-ik évben X. Károly király Palmstruch Jánosnak szabadalmat adott 30 évre, kölcsönbankokat állithatni fel Stockholmban s az ország több városában, mely bankok együtt egy nagyobb társulatot képeztek. Lombardnak nevezhetnék e társulatot, csak hogy az arany- és czüst-ékszereken,

drágaságokon, ruhákon, butorokon, árúkon stb. kívül még fekvő földbirtokra is kölcsönzött, s ez képezte épen kiváló sajátosságát. Ugyanaznap, melyen e kölcsönző bank szabadalmát nyerte Palmstruch engedélyt nyert egy ugynevezett „váltóbank“ felállítására, mely kizárólag letéteményi és átíratási üzlettel foglalkozott. E kettős bank aztán Palmstruch vezetése alatt egygyé olvadt ugyan, de két fő osztálya folyvást elkülönítve állott fent; úgy, hogy a letéteményeket soha sem használták kölcsönzésekre. A kölcsönbank első tőkéit illetőleg semmi bizonyost nem tudunk, úgy látszik, hogy maga Palmstruch s néhány más hivatalnok adták azokat saját vagyonukból. Az 1661-ik évben a letéti osztály creditivákat adott ki, melyek nem voltak ugyan egyebek, mint letéti elismervények, de mivel eleinte rögtön beváltattak, pénz helyett kezdetek az országban forogni, s így ezeket az első bankjegyeknek tekinthetjük, vagy legalább mindenesetre a bankjegyek egy primitív neméül. Nem sokára azonban igen megszorodván, beváltásuk lehetetlenné vált, s hitelüket annyira elvesztették, hogy a király több szigorú rendelettel volt kénytelen elfogadásukat biztosítani. Mind ennek következtében a bank teljesen fizetéseképtelenné válván, fenn nem állhatott többé. A kormány ekkor átvette a 200,000 tallér deficitet, Palmstruchot halálbüntetés alatt kötelezván annak visszapótlására. Ez utóbbinak azonban hosszabb fogság után 1670-ben megkegyelmezett; de nem sokáig élvezhette szabadságát, mert az 1671-ik évben már meghalt.

Az 1668-ik évben az ország rendei vették a bankot saját kezelésük alá, s ez idő óta országos rendi bank. Új szabadalmat és alapszabályokat, s az ország minden jövedelmi forrására kiterjedő működési kört nyert.

A bank mindkét osztálya megtartotta előbbi rendeltetését, csak hogy a váltóbanknak nem volt szabad többé creditivákat vagy hasonló papirokat kiadni. Az 1700-ik évben azonban életbeléptek az ugynevezett transport jegyek. Ily transport-jegyert nyert mindenki, ki a bankba legalább 100 tallért befizetett, nem volt tehát az egyéb, mint letéti elismervény, csak hogy átírni lehetett. Később aztán minden befizetés, tehát minden alap nélkül is adtak ki ily transport-jegyek, melyek újlag a bankjegy egy nemét képezvén, csakhamar ismét elszaporodtak ;

s hozzájárulván különösen a bank által a kormánynak tett kölcsönzések, a bank nem sokára kénytelen volt a jegyek beváltását felfüggeszteni. A jegyek beváltása utóbb ismét megindult ugyan, de a bank jobbra a legziláltabb hitelviszonyok között folytatta működését. A transport-jegyek egész 1836-ig forgalomban voltak, mikor is újabb bankjegyekkel cseréltettek fel.

A kölcsönadó osztály is nagymérvben kiterjeszté üzletét, különösen az 1747—61. években, midőn a földbirtokra hitelezett összegek mennyisége nem volt korlátozva. Ez idő tájban történt azon intézkedés, hogy a tőke egy része évenkénti fizetés által törlesztessék. Eleinte 1% volt a törlesztés és csak addig, míg a tőke felére leolvadt; az 1765-ik évben már a kamat 4%, s az évi törlesztés szintén 4% állapított meg, még pedig az egész tőkének leforgásáig. 1772-ben a törlesztési részlet 2%-ban állapított meg; különben ezen tekintetben is, valamint a letéti osztállynál folyvást a legnagyobb ingadozást, s a roncsolt hitelviszonyok javítását célzó, legtöbb esetben helytelen és mindenkor csak pillanatnyi intézkedéseket látunk; melyeknek sikertelenségére nem csekély befolyással volt azon oktan titkolódzás, melyet a bank hivatalnokai az üzletet illetőleg egész a legújabb időkig folytattak. Mindenesetre megérdemelte azonban e bank, hogy bár eredeténél fogva a tisztán letéti és átíratási régibb bankokhoz tartozik, bővebben emlékezzünk meg felőle, mert creditíváiban a jelenkor bankjegyeit találjuk fel, noha felette tökéletlen alakban, s mert hitelosztálya először alkalmazta a törlesztést. Bankjegy és törlesztés pedig két oly hitelművelet, melyek korunk anyagi fejlődésében a legfontosabb tényezők gyanánt szerepelnek.

Mindazon bankoknak keletkezése, melyekről eddig szöveltnk, a 12-ik és 16-ik század közepe közt lefolyt időszakra esik. Valamennyit egy osztályba sorolva, a régibb kor bankjainak neveztük, és pedig nem annyira keletkezésük időpontja, mint inkább működésük köre miatt. Valóban nem kerülhette el figyelmünket, hogy az eddig elősorolt intézetek mindannyian a bankárüzletnek kizárólag csak két nemével foglalkoztak, t. i. a letéti és átíratási üzlettel, épen azon ágakkal, melyek az újabb bankoknál ha nem is épen hiányzanak, de felette mellé-

kes szerepet játszanak; míg másrésről a leszámítás és a jegykiadás, az újabb bankok e legfontosabb műveletei, amazok előtt teljesen ismeretlenek voltak. A letétekről adott elismervényeket látjuk ugyan olykor forgalmi közegül szerepelni, azonban csak időnkint, s mindig bizonyos megszorítások mellett, melyek folytán sohasem birtak a jelenkor bankjegyeinek jellegével. Mondják, hogy Velenczében a 15-ik században a maiakhoz hasonló valóságos bankjegyek adattak ki; de ha léteztek is, tartamuk csak igen rövid időszakra szorítkozott. Mindazon okok, melyeket a bankárüzletnél elősoroltunk, s melyek az egyeseket arra indították, hogy vagyonukat biztonság tekintetéből bankároknál letéteményezzék, ösztönözték a kereskedővilágot bankok alapítására, hol kincseiket minden veszélytől menten lerakhatták. A kereskedelem szükséglete, a forgalmi eszköz súlya önként az átíratási üzlet életbeléptetésére vezetett. A dolog természetében fekszik az, hogy az első bankoknak kiválólággal letéteményezéssel és átírással kellett foglalkozniok. Mindazáltal feltűnő körülmény az, hogy oly élénk kereskedéssel bíró városokban, minők épen azok voltak, hol e bankok létesültek, ez intézmény tovább nem fejlődött s századokon át megállapodott azon fokon, melyre mindjárt keletkezésekor jutott. A kereskedés és ipar pedig, mely folyvást terjedt és tökéletesebült, s mind nagyobb és nagyobb tőkét vett igénybe, már régen czélszerűbb intézetek alakulását tette szükségessé; azon roppant kincshalmaz, mely letétemény gyanánt minden haszon nélkül hevert az egyes bankok pinczéiben, teljesen elveszvé az anyagi fejlődésre nézve. Való ugyan, hogy a művelődés haladása csak lassanként, fokozatosan történik, s rendesen sok időbe telik, míg az emberek régóta fennálló intézményeket, ha mindjárt már átlátták is azok hiányosságát, hajlandók megváltoztatni és tökéletesebbséggel felcserélni. E körülményen kívül azonban még más okoknak is tulajdoníthatjuk a régibb bankoknak primitív üzletkörüknél való megállapodását. Miként az egyes bankok leírásánál láttuk, azok nagy része vagy az illető kormány által lön életbeléptetve, vagy legalább a kormánynak, vagy város közönségének főfelügyelete alatt állott, az állam hatósága állván jót a bankba letett összegek hív kezeléseért. Ezen letétemények pedig épen e körülménynél fogva gyakran

eredeti rendeltetésüktől különböző, ha mindjárt hasznos célokra is fordítottak, minek következtében e bankok hitele is meg-ingott, mert a letétemények felett rendelkező államhatóság irányában sokkal bajosabb volt az egyeseknek követeléseiket érvényesíteni, mint valamely magán társulat ellen; ámde e bankok majdnem mindenütt állami közintézetek voltak. Ezenfelül hiányzott még az oly külön alap, mely a letéteményeknek más célokra való fordítását az illetők veszélyeztetése nélkül lehetővé tehetné volna. — De továbbá e bankok nagy részének, mint láttuk, az átíratáson kívül az volt rendeltetése, hogy az Európa-szerte elharapódzott pénzhamisítás közepette szilárd, megmásíthatatlan értéket állítson fel, mely aztán a kereskedelmi üzleteknél biztos számítás alapját képezhesse. E célú csakis a felállított képzetes (az arany és ezüst tartalmát kifejező) érték szerint átszámított letétemények által érhető el; s csakis ily alapon nyújtották a kereskedő-világnak a fizetéseknek egyszerű átíratások által származó előnyét. Ha már a bankok a letéteményeket újra forgalomba hozták volna, elvesztették volna azon alapot, mely épen a biztos számítási érték felállítására volt szükséges. Alig képzelhető, hogy a bankigazgatók azon korban mindezen okokat világosan belátták volna; ösztönszerűleg érezték, hogy a letéteményektől megválniuk nem szabad, ha épen azon célú, melynek elérésére a bank alakult, veszélyeztetni nem akarják.

Mindazáltal, miként már fentebb is említettük, e régibb bankok, még korlátolt működésük mellett is, roppant hasznot árasztottak maguk körül; nem segítették ugyan a kereskedést és ipart tőkékkel, de az átíratási üzlet s a biztosíték behozatala által nagyobb könnyebbséget és biztonságot teremtettek a forgalom körében, s az akkori folytonos villongások és háborúk korszakában, midőn az anyagi erő hatalmán kívül, minden egyéb felette ingó alapokon nyugodott, biztonság volt a föelőny, melyet az anyagi érdekek ily intézményektől követelhettek.

KÁLLAY BÉNI.*)

*) Egy, ezelőtt tizenkét évvel tervelt, a »Hitel«-ről szóló műnek egyik érdekes része e tanulmány, melyet a t. szerző kérésére a »Nemzetgazdasági Szemle«-részére volt szives átengedni. Azon körülmény, hogy az adatok pontos összeállítása a hitel történetének épen legsötétebb részére vet világot, s a régibb kísérletek álláspontját elvi szempontból is constatalja, e töredéknek — mely különben is teljes egészét képez — tudományos értékét teljesen biztosítja.